

Krzysztof Niegowski

"Bożonarodzeniowa muzyka na Jasnej Górze w XVIII i XIX wieku", Remigiusz Pośpiech, Opole 2000 : [recenzja]

Seminare. Poszukiwania naukowe 19, 458-460

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cyjnym systemu dur-moll a harmonizacją w stylu modalnym. Dwanaście zasad podanych przez Autora wydaje się sercem recenzowanej rozprawy, zakładając, że uwzględniają one wszystkie pojawiające się problemy związane z tak trudnym zadaniem, jakim jest harmonizacja melodii modalnych. Niektóre zasady opatrzone są przykładami muzycznymi, które mogą stać się konkretną pomocą dla wielu organistów borykających się problemem akompaniamentu liturgicznych śpiewów podczas nabożeństw.

Podkreślić należy fakt, że poruszany w książce problem harmonizacji melodii modalnych wciąż jest istotny dla muzyków, którzy zajmują się muzyką liturgiczną. Celem zasadniczym publikacji była zapewne pomoc w zrozumieniu zjawisk tonalnych w chorale i ułatwienie kompozytorom oraz organistom zmagania się ze stylową harmonizacją melodii modalnych. Czy udało się Autorowi ten cel osiągnąć? Trudno zdecydować się na jednoznaczną odpowiedź. Niektóre problemy poruszone przez Autora będą jeszcze długo przedmiotem dyskusji i sporów muzykologów, znawców harmonii modalnej. Wydaje się, że nie wszystkie wnioski wyartykułowane w książce należy traktować kategorycznie. Niewątpliwie mankamentem broszury jest jej znaczne zawężenie w stosunku do oryginalnego dzieła ks. Łasia: *Tonalność melodii gregoriańskich – teoria a rzeczywistość*. Próba skondensowania problemów harmonizacji melodii modalnych w takim ujęciu okazała się zbyt trudna. Omawiana publikacja na pewno może być pomocą dla kompozytorów, którzy opracowują akompaniament do melodii chorałowych, jak również melodii współczesnych pieśni kościelnych wzorowanych na chorale. Książka *Harmonizacja melodii modalnych* może być też przewodnikiem dla wielu organistów w stosowaniu takiej melodii i harmonii, która będzie zgodna z charakterem modalnym śpiewów liturgicznych.

ks. Krzysztof Niegowski SDB

Remigiusz Pośpiech, *Bożonarodzeniowa muzyka na Jasnej Górze w XVIII i XIX wieku*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000, ss. 273.

Nakładem Opolskiej Biblioteki Teologicznej, pod nr 43, ukazała się książka omawiająca wszystkie znane gatunki wielogłosowej muzyki dotyczącej tematyki Bożego Narodzenia. Przedstawiony i opracowany przez R. Pośpiecha materiał dotyczy XVIII i XIX wieku i oparty został na zbiorach archiwalnych klasztoru Ojców Paulinów w Częstochowie, które – jak podkreśla ks. Karol Mrowiec w przedmowie do publikacji – są najbardziej zasobne w skali naszego kraju w zachowane rękopisy z kompozycjami przeznaczonymi na ten okres roku liturgicznego. Tematyka bożonarodzeniowa była w historii i jest także dzisiaj przedmiotem inspiracji dla wszystkich niemal kompozytorów, którzy stworzyli wielkie polifoniczne utwory, poczynawszy od potężnych oratoriów i mszy, skończywszy na prostych jednogłosowych kołędach, które tak chętnie wszyscy śpiewamy.

Autor podzielił książkę na dwa zasadnicze działy. Pierwszy to część właściwa opatrzona czterema rozdziałami natomiast drugi to aneks. Publikacja zawiera 273 strony, łącznie z przedmową ks. K. Mrowca, wykazem skrótów, bibliografią, które umieszczone zostały na początku opracowania. We wstępie R. Pośpiech podkreśla m.in. fakt, że w Kościele katolickim od dawna przywiązywano szczególną uwagę do obchodów pamiątki Bożego Narodze-

nia, o czym świadczy przede wszystkim bogata literatura tej uroczystości w każdej sztuce. R. Pośpiech ograniczył się do przedstawienia i analizy wielogłosowej twórczości bożonarodzeniowej, zaznaczając, że dotychczasowe badania skupiały swoją uwagę wokół kołęd i pastorałek, które zostały opracowane zasadniczo wyczerpująco.

Rozdział I poświęcony został prezentacji jasnogórskiego repertuaru i stanowi wprowadzenie w tematykę pracy. W części tej zostały wyjaśnione i sprecyzowane podstawowe pojęcia terminologiczne oraz dokonane zostały klasyfikacje twórców, a także ogólna charakterystyka wszystkich wykorzystanych w opracowaniu źródeł muzyki bożonarodzeniowej, zachowanych na Jasnej Górze w Częstochowie. Prezentacja twórców utworów pozwoliła odkryć nazwiska w ogóle nieznanymi wcześniej bądź często zapomnianymi kompozytorów. Ponadto charakterystyka także twórców obcych, których dzieła wykonywane były na Jasnej Górze (zachowały się bowiem w archiwach), potwierdza wysunięty przez Autora wniosek o reprezentatywności tego ośrodka dla ówczesnej muzyki kościelnej. Zdecydowaną większość wśród autorów obcych stanowią muzycy pochodzący z południowej granicy Polski (Czechy, Morawy, Słowacja, Austria i południowe Niemcy), co świadczy dobitnie o wpływach tych terenów na polską twórczość bożonarodzeniową.

W rozdziale następnym przeprowadzono charakterystykę form muzyki bożonarodzeniowej, której zdecydowaną większość stanowią utwory o przeznaczeniu liturgicznym. Autor publikacji w tym miejscu pracy zatrzymuje się na samej liturgii Bożego Narodzenia oraz przedstawia liturgiczne źródła muzyki związanej z tą tematyką. W świetle tych dwóch wstępnych paragrafów zostały wyróżnione główne gatunki badanego repertuaru, jakimi są msza i nieszpory. Pozostałe kompozycje, wykorzystujące różnorodne teksty i ukształtowania formy muzycznej, mieszczą się w ogólnych ramach gatunku pastorelli i podzielone zostały na opracowania wykorzystujące teksty liturgiczne i nieliturgiczne.

Dwa ostatnie rozdziały poświęcone zostały szczegółowej analizie. Autor najpierw (w rozdziale III zatytułowanym *Założenia architektoniczne*) zaprezentował omawiane dzieła od strony architektonicznej, która jest czynnością bardzo istotną i stoi u podstaw procesu tworzenia każdej kompozycji. Materiał źródłowy podzielony został na dwie podstawowe grupy form muzycznych: formy cykliczne (msza, nieszpory i kantata) oraz formy jednoczęściowe, przez które należy rozumieć taką koncepcję architektoniczną, w której ramach występować mogą różnorodne ukształtowania formalne na poziomie makroformy (zdecydowana większość utworów reprezentują gatunek pastorelli). Istotną rolę architektoniczną w każdej formie pełni struktura tekstu, którego wpływ na formę muzyczną w tym miejscu opracowania przedstawiony został znakomicie.

Analiza struktury muzycznej w ostatnim rozdziale publikacji przeprowadzona została w sposób szczegółowy i wyczerpujący. Dotyczy ona koncepcji brzmieniowych (skład zespołu wokalnoinstrumentalnego, traktowanie głosów wokalnych i instrumentalnych, rodzaje techniki kompozytorskiej, warstwa agogiczno-dynamiczna), konkretyzacji materiału muzycznego (ukształtowanie przebiegu melodyczno-rytmicznego, źródła inwencji melodyczno-rytmicznej, czynnik harmoniczny) oraz relacji między muzyką a tekstem (oddziaływanie retoryki muzycznej, środki wyrażania nastroju). Dokładna analiza – przede wszystkim dzieł autorów jasnogórskich – umożliwiła przedstawienie odpowiedzi na pytanie, które postawił Autor we wstępie do swojej pracy: w jakim stopniu kompozycje przeznaczone na okres Bożego Narodzenia wyróżnić można z całości ówczesnego repertuaru na podstawie kryteriów stylistycznych? R. Pośpiech, ograniczając swoją analizę do materiału reprezentującego tradycję lokalną pielęgnowaną w częstochowskim ośrodku, przedstawił niemal precyzyjną

identyfikację norm stylistycznych w zakresie struktury muzycznej oraz – dokonując porównania utworów z kompozycjami reprezentującymi inne tradycje – wydobyl obraz powszechności wyróżnionych cech stylistycznych.

Dodatkowym atutem pracy jest aneks, na który składa się 36 znakomicie dobranych przykładów nutowych (fragmentów) z repertuaru częstochowskiego oraz 19 tekstów pastorell jasnogórskich.

Rezultaty badawcze uzyskane przez Autora książki są przekonujące, zważywszy na dokonaną wnikliwie analizę dzieł muzycznych zarówno od strony ich stylu muzycznego, jak i funkcji liturgicznej. Konfrontacja wyników analizy z innymi kompozycjami twórców miejscowych i obcych przedstawia dużą wartość badawczą oraz pozwala uznać analizowane dzieła za jak najbardziej reprezentatywne dla polskiej twórczości bożonarodzeniowej w XVIII i XIX wieku. Niewątpliwym atutem pracy jest znaczne poszerzenie naszej wiedzy o mało znanych twórców muzyki religijnej z omawianego okresu oraz identyfikacja kompozycji, które dotychczas uchodziły za anonimowe. Książka zawiera szeroką literaturę przedmiotu i stanowi pierwszą tak szeroką próbę charakterystyki wielogłosowej muzyki pastoralnej tworzonej i wykonywanej w Polsce w omawianym okresie, co świadczy o jej niekwestionowanej wartości i znaczeniu w dalszych badaniach.

Opracowanie R. Pośpiecha wraz z obszerną bibliografią jawi się jako doskonały materiał dla badaczy i muzykologów, a także dla profesjonalnych zespołów muzycznych i amatorskich chórów, którzy chcą poszerzyć swój repertuar o wartościowe kompozycje z tematyki Bożego Narodzenia.

ks. Krzysztof Niegowski SDB

Andrew Brook and Robert J. Stainton, *Knowledge and Mind. A Philosophical Introduction*, Cambridge [Massachusetts] and London [England]: The MIT Press 2000, ss. 253.

Autorzy *Knowledge and Mind. A Philosophical Introduction* są znanymi i cenionymi specjalistami w swoich dziedzinach, obaj są pracownikami Carleton University w Ottawie. Andrew Brook jest profesorem filozofii, dyrektorem Studiów Interdyscyplinarnych i przewodniczącym Programu Nauk Kognitywnych. Robert J. Stainton jest profesorem filozofii i lingwistyki. Napisana przez nich książka jest kontynuacją toczącej się dyskusji wokół zagadnień filozofii umysłu. Pozycja ta poszerza perspektywę tych dyskusji o kwestie epistemologiczne. A. Brook jest ponadto autorem *Daniel Dennett (Contemporary Philosophy in Focus)*; *Kant and the Mind* oraz *Self-Reference and Self-Awareness*, a Robert J. Stainton – *Respectives in the Philosophy of Language* oraz *Philosophical Perspectives on Language*.

Książka składa się z trzech części: pierwsza poświęcona jest wiedzy, druga umysłowi, a trzecia odnosi się do wzajemnej relacji wiedzy i umysłu. Publikacja ta rozpoczyna się wstępem oraz podziękowaniami skierowanymi do wydawców i osób, które przyczyniły się do jej powstania. Wprowadzającą część książki zamyka rozdział pierwszy zatytułowany *Wprowadzenie do filozofii, wiedzy i umysłu*. Każdy rozdział ma podobną strukturę. Najpierw prezentowane są poszczególne zagadnienia, wchodzące w skład danego rozdziału, a następnie znajduje się lista pytań, pozwalających czytelnikowi sprawdzić przyswojenie wiedzy i